
РОЗДІЛ II. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ СПРАВИ

УДК 655.4/.5(083.97)(477)

ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ ДЕРЖАВНОЇ ВИДАВНИЧОЇ ПРОГРАМИ «УКРАЇНСЬКА КНИГА»: СПРОБА НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

Демуз І. О., Гордєєв Р. В.

У статті окреслено роль і значення для громадськості країни державної видавничої програми «Українська книга», що діє з 2005 р. по сьогоднішній день. Зокрема, звернуто увагу на розвиток книговидавничої галузі України; прослідковано процес наповнення книжного ринку україномовною продукцією; проаналізовано процеси використання коштів державного бюджету для випуску продукції за програмою «Українська книга»; звернуто увагу на участь у програмі ряду вітчизняних видавництв; охарактеризовано тематичний спектр видавничих пропозицій тощо. Описано причини незадоволення ряду видавців результатами програми, які вказують на недостатню врегульованість оцінки читацького попиту; відсутність механізмів контролю фактичного обсягу тиражів видань; брак тематичної змістовної оцінки експертами запропонованих видань і недоцільність їх випуску в рамках держзамовлення; непрозорість роботи експертної ради тощо. Прослідковано ряд заходів Державного комітету телебачення і радіомовлення України, спрямованих на стабілізацію і покращення результатів діяльності державної видавничої програми «Українська книга».

Ключові слова: книговидання, видавнича програма «Українська книга», державне фінансування, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, україномовна книжкова продукція.

ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОСЧЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ПРОГРАММЫ «УКРАИНСКАЯ КНИГА»: ПОПЫТКА НАУЧНОГО АНАЛИЗА

Демуз И. А., Гордеев Р. В.

В статье обозначены роль и значение для общественности страны государственной издательской программы «Украинская книга», действующей с 2005 г. по сегодняшний день. В частности,

обращено внимание на развитие книгоиздательской отрасли Украины; прослежен процесс наполнения книжного рынка украиноязычной продукцией; проанализированы процессы использования средств государственного бюджета для выпуска продукции по программе «Украинская книга»; обращено внимание на участие в программе ряда отечественных издательств; охарактеризован тематический спектр издательских предложений и т. п. Описаны причины недовольства ряда издателей результатами программы, которые указывают на недостаточную урегулированность оценки читательского спроса; отсутствие механизмов контроля фактического объема тиражей изданий; недостаток тематической содержательной оценки экспертами предложенных изданий и нецелесообразность их выпуска в рамках госзаказа; непрозрачность работы экспертного совета и т. п. Прослежено ряд мероприятий Государственного комитета телевидения и радиовещания Украины, направленных на стабилизацию и улучшение результатов деятельности государственной издательской программы «Украинская книга».

Ключевые слова: *книгоиздание, издательская программа «Украинская книга», государственное финансирование, Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины, украиноязычная книжная продукция.*

ACHIVMENTS AND FAILURS OF STATE PUBLISHING PROGRAM «UKRAINIAN BOOK»: AN ATTEMPT OF SCIENTIFIC ANALYSIS

Demuz I. O., Gordeiev R. V.

The article defines the role and the meaning for the public of the country of state publishing program «Ukrainian book», that acts since 2005 till nowadays. In particular, the attention on the development of book publishing industry of Ukraine was paid; the process of filling of book market by Ukrainian language production was followed; processes of using of state budget for edition of the production according to the program «Ukrainian book» were analyzed; the attention on the taking part of some domestic publishing houses in the program was paid; the thematic spectrum of publishing proposals was characterized etc. There were described causes of displeasure of some publishing houses by the results of the program, which point to a lack of orderliness of the evaluation of readers' demand; the absence of mechanisms of the control of actual amount of publications print runs; the lack of thematic meaningful evaluation by experts of proposed publications and unreasonableness of their release under the state order;

the opacity of the work of expert council etc. There was followed a number of actions of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine, aimed at stabilizing and improving of results of state publishing program «Ukrainian book».

Key words: *book publishing, publishing program «Ukrainian book», state funding, State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Ukrainian language book production.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження.

Видавнича справа як вагомий елемент культурного життя суспільства є об'єктивною складовою та невід'ємним атрибутом повноцінного функціонування держави. Процеси формування демократичної політичної культури й кардинальних економічних перетворень позначаються на еволюції національної видавничої справи, яка кореспондується з парадигмою політико-владних відносин, політичною системою, устроєм суспільства та завданнями, які вона реалізує. Загальновідомо, що друковане слово формує суспільно-політичну думку, впливає на ментальність українського народу, його духовне життя та відродження історичних традицій, на розвиток економіки. Розвиток галузі в Україні відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, перш за все з іноземним видавничим продуктом. Дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств. Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до читання. В особливо критичному стані опинилася україномовна література. Ситуація вимагає ретельного дослідження видавничої справи. Треба усвідомити її реальний стан і процеси, що відбуваються в ній, з'ясувати, в які періоди та за яких умов відбувалися позитивні або негативні зрушення в галузі, осмислити ці тенденції, запропонувати кроки, які мають зробити держава і суспільство, щоб забезпечити не тільки культурні, наукові чи навчальні потреби громадян, але й розуміння ними національної ідеї як основи формування та захисту інформаційного простору країни, складової незалежності держави.

Метою статті є аналіз державної видавничої програми «Українська книга», реалізація якої направлена на підтримку вітчизняного книговидання.

Аналіз останніх досліджень. Книговидавнича діяльність України є об'єктом досліджень ряду науковців і практиків видавничої та бібліотечної справи. Так, до різних аспектів цієї широкої проблематики регулярно звертаються О. Афонін, О. Коваль, М. Тимошик, М. Сенченко, Т. Кузнякова, І. Копистинська, К. Родик, В. Капранов, Д. Капранов та ін.

Виклад основного матеріалу. Дослідники книговидавничої галузі України сходяться на думці про наявність ряду проблем галузі: низькі показники випуску книжкової продукції; зменшення середнього тиражу видань; збільшення імпорту друкованої продукції з близького зарубіжжя, що стало негативним явищем для українського ринку. Таке становище книговидавничої справи в Україні зумовлено рядом причин: фінансовою кризою 1990-х років, низькою платоспроможністю населення, посиленням податкового тиску та відсутністю послідовної протекціоністської політики з боку держави, масивним імпортом книжкової продукції з Росії, зруйнованою книгорозповсюджувальною мережею, використанням технічно застарілого поліграфічного обладнання, залежністю від імпортової сировини та слабо розвиненою вітчизняною сировинною базою, високими ставками по кредитах, браком коштів на придбання нового поліграфічного устаткування та сучасних матеріалів, повільним впровадженням у виробництво новітніх технологій та ринкових методів управління (К. Індутна) [5, с. 147].

Як відзначила Г. Грет, спад, який переживає книговидавнича галузь сьогодні, пояснюється не тільки загальноекономічними проблемами, а й факторами, пов'язаними з ігноруванням специфіки цієї важливої сфери економіки і культури з боку владних структур. Дослідниця вважає, що зменшення платоспроможності населення і зростання цін на товари першої необхідності та комунальні послуги також призводять до зменшення попиту на книги; в Україні не створено належних економічних умов для підтримки української книги, умов, які би сприяли формуванню помірних цін на друковану продукцію, зробили її доступною широким верствам населення. Окрім

того, на видавничу діяльність негативно впливає нестабільність діючого законодавства, відсутність ефективного правового захисту книготорговельних підприємств від змов, спрямованих на обмеження торгівлі, нерозробленість ефективних засобів боротьби проти піратських видань, відсутність координуючого центру з широкими повноваженнями, який повинен забезпечити припинення несумлінної конкуренції. Державні органи мало працюють у напрямку розробки заходів проти захоплення вітчизняного книжкового ринку російськими виданнями та книготорговельними підприємствами [2, с. 109].

Учасники парламентських слухань на тему «Проблеми розвитку українського книговидавництва, книгорозповсюдження та перспективи підтримки книгочитання в Україні», які відбулися 15 травня 2013 р., констатували ряд негативних явищ в українському книговиданні: істотне зменшення обсягів і накладів вітчизняної видавничої продукції та суттєве зростання собівартості книг і відповідно зменшення можливостей споживання; зниження конкурентоспроможності української книги та стрімке заповнення більшості жанрових ніш українського книжкового ринку імпортованою, переважно з Російської Федерації, книгою; зниження рівня професійної майстерності фахівців видавничої сфери; прискорення старіння і зношеності технологічного обладнання поліграфічних, насамперед державних підприємств; втрата більшістю населення України інтересу до читання різножанрової вітчизняної літератури, а, відповідно, й недооцінка виняткової ролі книги в процесі розвитку людини; системне порушення авторського права внаслідок безкарного піратського копіювання та розміщення в мережі Інтернет електронного контенту без відповідних дозволів на це авторів і видавців тощо. Невирішеною була визнана й проблема розбудови вітчизняної книготорговельної мережі, що позбавляє видавництва можливості реалізації виготовленої друкованої продукції та отримання оборотних коштів для продовження і нарощування виробництва, а, отже, веде до згорання вітчизняного книжкового ринку [10].

Сьогодні видавнича діяльність знаходиться в підпорядкуванні Державного комітету телебачення і радіомовлення України, основними завданнями якого в даній

галузі є: реалізація державної політики в інформаційній і видавничій сферах та у сфері захисту суспільної моралі; координація діяльності та здійснення державного регулювання і контролю в інформаційній та видавничій сферах; сприяння розвитку інформаційного суспільства, розширенню національного інформаційного простору. У структурі Держкомтелерадіо України функціонує Управління видавничої справи і преси, яке складається з: відділу реалізації програми «Українська книга», відділу видавничої справи, поліграфії і преси, відділу виставкової діяльності та книгорозповсюдження.

Перший заступник голови Держкомтелерадіо України А. Мураховський відзначав, що до 2014 р. поступово збільшувалися кількість назв і тиражі книжкової продукції; так, якщо за результатами 2007 р. видано в середньому по 1,21 книзі на українця, у 2008 р. – 1,26 книг на одного мешканця, то вже в 2013 р. ця цифра становила 1,53 книги на одну людину [7, с. 4].

На покращення умов для розвитку вітчизняної книговидавничої галузі, збільшення читацької активності були спрямовані затверджені Урядом у вересні 2008 р. «Концепція Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 роки», у вересні 2009 р. – «Концепція Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р.», у квітні 2013 р. – «Концепція Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання на 2014–2018 роки». Проте, як відзначив А. Мураховський, виконання цих програм було достроково припинено через рішення щодо економії бюджетних коштів та оптимізації державних цільових програм і національних проектів [7, с. 4].

Протягом 1990-х – 2010-х років у книговидавничій справі України спостерігалися суттєві коливання мовної ситуації: у 1992 р. питома вага україномовних книг становила близько 31,6% за кількістю назв і 35,5% за тиражами, у 2002 р. – їх частка складала 63% як за назвами, так і за тиражами, а вже до 2013 р. спостерігався певний спад – 62% і 54,5% відповідно [7, с. 5]. Стан випуску книг і брошур українською мовою протягом 2005–2016 рр. відслідковуємо за таблицею.

Випуск видавничої продукції за мовною ознакою (з 2005 по 2016 рр.)

	Кількість видань, друк. од.											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Книги та брошури, у т. ч.	15720	15867	17987	24040	22491	22557	22826	26036	26323	22044	19958	21330
<i>українською мовою</i>	10258	10602	11825	16417	14797	14852	14962	16342	16310	14145	14117	14900
<i>російською мовою</i>	3982	4118	4639	5748	5732	5554	5420	7034	7198	5629	4002	3964
	Періодичні видання (кількість назв)											
<i>українською мовою</i>	1509	1412	1411	1316	1264	1171	Інформація відсутня					
<i>російською мовою</i>	1199	1228	1176	1066	975	901						

Таблицю складено авторами за даними сайту Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова»

На сьогоднішній день в Україні здійснюється випуск видань за державний кошт через Програму випуску соціально значущих видань і програму «Українська книга» (з 2005 р.). Основними завданнями програми «Українська книга» є: формування та постійне оновлення асортименту вітчизняної книжкової продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин; сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва для підвищення його рівня за кількісними та якісними показниками до рівня передових країн світу; запровадження державного протекціонізму у національній видавничій справі з метою захисту вітчизняного ринку з дотриманням положень міжнародного права; забезпечення доступу до надбань світової культури шляхом перекладу та видання державною мовою творів видатних зарубіжних авторів; видання творів українських класиків та сучасних авторів; переклад творів українських авторів іноземними мовами з метою популяризації української літератури на міжнародному рівні; сприяння максимальному задоволенню культурно-освітніх потреб населення усіх регіонів України та українців за кордоном у вітчизняній книжковій продукції; поповнення бібліотечних фондів України книжковою продукцією; вплив на формування читацьких інтересів, виховання культури читання та любові до друкованого слова на кращих зразках творів.

Перелік видань за програмою формується за такими тематичними розділами: видання для дітей та юнацтва; твори класиків української літератури та сучасних українських авторів (у тому числі твори лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка, за які вони отримали премію); твори класиків зарубіжної літератури (в перекладі українською мовою); науково-популярні видання, довідкові та інформаційні видання (енциклопедії, довідники, словники тощо); видання мовами національних меншин України.

Книжкова продукція, випущена за державним замовленням, розповсюджується шляхом безоплатної передачі відповідно до розподілу тиражів видань, що здійснюється Держкомтелерадіо України з урахуванням результатів попереднього вивчення

потреби у такій продукції, для поповнення фондів публічних бібліотек (загальнодоступних), у тому числі спеціалізованих (для дітей та юнацтва, осіб з фізичними вадами), спеціальних бібліотек (навчальних закладів, музеїв, підприємств, установ, організацій), для дипломатичних представництв, українських громад за кордоном, національно-культурних товариств і використовується для задоволення загальнодержавних і суспільних потреб. При цьому література, яка виходить мовами національних меншин України, передається товариствам національних меншин України для задоволення культурно-освітніх потреб [9].

За повідомленням А. Мураховського, на реалізацію нової програми «Українська книга» в державному бюджеті на 2005 р. було передбачено кошти в розмірі 20 млн. грн. Враховуючи заборгованість держави перед видавництвами в сумі 5 551,7 тис. грн. за 2004 р., на 2005 р. були передбачені кошти в розмірі 14 448,3 тис. грн. Фактично випущено 46 із 123 затверджених видань загальним тиражем 272,6 тис. пр. – на суму 5 млн. 321 тис. грн. Інші видання були випущені вже в січні 2006 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2007 р. затверджено Порядок використання у 2007 р. коштів, передбачених у держбюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга». Дію постанови було продовжено у 2008, 2009 та 2010 роках з урахуванням відповідних змін. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. затверджено новий Порядок використання коштів, передбачених у держбюджеті для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга».

У 2009 р. за програмою передбачено виділення коштів в обсязі 20 млн. грн. Першочергово здійснено дофінансування 44 видавничих проєктів з минулих років на загальну суму 3 400,0 тис. грн. та профінансовано 7 видань на загальну суму 1 372,0 тис. грн. Колегія Держкомтелерадіо України визнала стан фінансування програми «Українська книга» на 2009 р. незадовільним, таким, що завдає нищівного удару книговидавничій галузі України та ставить під загрозу подальше фінансування видавничих організацій. Також не отримано асигнувань для фінансування видань за рахунок коштів Стабілізаційного фонду

(Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 р.). Через колізії, пов'язані з погодженням Міністерством економіки процедури закупівлі в одного учасника, виконавець програми – Держкомтелерадіо України – не мав можливості розпочати її фінансування. Враховуючи той факт, що терміни виконання державного замовлення на випуск книги обмежувалися трьома місяцями, Держкомтелерадіо України підготував проект постанови Кабінету Міністрів України «Про особливі закупівлі послуг з випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга», яку було ухвалено 16 вересня 2009 р. Постанова регламентувала, що закупівля Держкомтелерадіо України послуг з випуску книжкової продукції за програмою здійснюється до кінця 2009 р. за процедурою в одного учасника без погодження з Міністерством економіки. Через недофінансування програми кредиторська заборгованість перед видавцями становила майже 10 млн. грн., яку було погашено у 2010 р. [6, с. 5–6].

Реалізація програми 2010 р. також проходила в напружених умовах, внаслідок чого непрофінансованими залишилися 120 суспільно важливих видавничих проєктів, присвячених знаменним подіям у житті держави, видатним особистостям та повинні були вийти у світ на виконання указів Президента України, постанов Верховної Ради України, розпоряджень Кабінету Міністрів України. Колегія Держкомтелерадіо ухвалила рішення про перенесення видань із програми «Українська книга» 2010 р. до проєкту переліку книжкових видань на 2011 р.

У 2010–2011 рр. «Інститут Медіа Права», провівши громадську експертизу діяльності Держкомтелерадіо у сфері «Української книги», відзначив, що рівень виконання програми було названо задовільним – значною мірою через недостатню нормативну врегульованість реалізації програми та брак належного фактичного контролю за виконанням своїх зобов'язань видавництвами [11]. (Слід зазначити, що й в подальшому представники «Інституту Медіа Права» вказували на недостатню регулярність оцінки читацького попиту; відсутність механізмів контролю фактичного обсягу тиражів видань, надрукованих у рамках програми; брак тематичної змістовної оцінки експертами запропонованих видань і недоцільність їх випуску в рамках

держзамовлення; а також залежність складу експертної ради від керівництва Держкомтелерадіо).

У цілому ж, оцінюючи ефективність використання коштів державного бюджету, передбачених для випуску книжкової продукції за програмою «Українська книга» за 2008–2011 рр., фахівці стверджують, що Держкомтелерадіо України забезпечив видання 1,6 млн. пр. продукції; однак із передбачених у держбюджеті 116 млн. грн. на виконання програми протягом вказаного періоду спрямовано лише 73 млн. грн., з яких фактично використано 64,6 млн. грн., а решту повернуто до державного бюджету. Як наслідок, не випущено й третини із 627 запланованих назв книжкової продукції загальним тиражем 185,4 тис. пр. Загалом упродовж 2008–2011 рр. асортимент книжкової продукції, що випускається за держзамовленням, зменшився майже на 40% (у 2008 р. випущено 221 найменування видань, у 2011 р. – 137), а обсяги тиражу зменшилися на 75% (у 2008 р. надруковано 1090,8 тис. пр., у 2011 р. – 269,5 тис. пр.) [6, с. 6]. Фахівці відзначають, що зменшення бюджетних призначень і незадовільний стан надходження коштів не дали змоги досягти головної мети програми «Українська книга» – збільшення обсягу випуску та розширення асортименту друкованих видань. Крім того, наслідком цього стала неможливість оновити й поповнити фонди публічних бібліотек, а також повністю задовольнити читацький попит на книжкову продукцію.

Звернемо увагу на участь у програмі «Українська книга» вітчизняних видавництв. Так, лідерами по державному фінансуванню у 2014 р. були названі видавництва «Фоліо», «Наукова думка», «Світ», «Мистецтво», «Авіаз», «Либідь», «Балтія-друк», «Бібколектор», «Музична Україна», «Кліо» [14]. За 2015 р. найбільшу кількість книг і брошур як за назвами, так і за тиражами надрукували харківське видавництво «Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля» (849 друк. од. тиражем 7762,5 тис. пр.), ТОВ «Видавництво «Віват» (301 друк. од. тиражем 1046,9 тис. пр.), ТОВ «Видавництво «Ранок» (392 друк. од. тиражем 1316,9 тис. пр.), харківське ТОВ «Видавництво «Фоліо» (279 друк. од. тиражем 523,8 тис. пр.), сумське науково-виробниче підприємство «Росток

А.В.Т.» (233 друк. од. тиражем 373,7 тис. пр.) і тернопільське видавництво «Підручники і посібники» (287 друк. од. тиражем 766,1 тис. пр.) [1]. Лідерами за кількістю видавничих пропозицій у 2016 р. за програмою «Українська книга» стали видавництва «Апріорі» – 124 пропозиції, «Навчальна книга – Богдан» – 55, «Буква» – 51, «Сакцент Плюс» – 46, «Українські пропілеї» – 43, «Дніпро» – 42, «Бібліотекар» – 35, «Фоліо» – 27, «Наш час» – 24, «Ранок» – 21, «Віват» – 20, «Веселка» – 20, «Авіаз» – 16, «Кристал Бук» – 15, «Мистецтво» – 15, «Український письменник» – 15. Серед державних видавництв лідерами за кількістю пропозицій стало видавництво художньої літератури «Дніпро» (42) та дитячої літератури «Веселка» (20) [15].

Тематично пропозиції видавництв до програми «Українська книга» різноманітні. Творів для дітей у 2016 р. надійшло 317 позицій на загальну суму 68 млн. 735 тис. 548 грн. та тиражем у 858,5 тис.; творів класиків та сучасних українських авторів – 491 пропозиція на суму в понад 100 млн. грн.; класиків зарубіжної літератури – 107 видань на суму близько 20 млн.; науково-популярні, довідкові та інформаційні видання (енциклопедії, довідники, словники тощо) – близько 500 пропозицій, майже мільйон примірників, загальною вартістю 136 млн. 36 тис. 859 грн. На жаль, перекладної науково-популярної літератури та світових бестселерів серед пропозицій дофінансування не було. Найменше пропозицій мав розділ «Видання мовами національних меншин України»: усього 48 видань, загальним накладом 107,5 тис. на суму 9 млн. 371 тис. 347 грн. (українською та румунською – 2 видання, українською, російською, англійською – 1, німецькою – 1, англійською – 3, китайською – 2, угорською – 1, українською, чеською – 1, українською, російською, кримсько-татарською – 1, решта 36 видань – російською мовою) [15].

Однак майже щороку порядок формування і власне сам список книг, які мала підтримати держава за програмою «Українська книга», зазнавав жорсткої критики через свою необґрунтованість і непрозорість. Так, у 2015 р. у середовищі книговидавців виникла дискусія щодо ефективності програми. Зокрема, Дана Павличко, директор видавництва «Основи», в

інтерв'ю каналу «112» відзначила: «Я вважаю, що її [ред. – програму «Українська книга»] треба закрити, ліквідувати. Тому що вона є і була корумпованою. І треба створити нову прозору групу, яка буде займатися закупівлею для бібліотек в Україні» [16]. Видавець продовжила: «Програма не має чітко визначених завдань і цілей. ... Подібний розподіл грошей неефективний, непрозорий і нічого не дає для розвитку бібліотек країни. А сама «Українська книга» швидше нагадує корупційну схему. На її місці повинна бути прозора структура, яка розробляє ефективні сучасні стратегії для співпраці бібліотек і видавців України. Бібліотекам варто отримувати пряме фінансування від держави на закупівлю книг, а які саме книги їм потрібні з числа надрукованих видавництвами, бібліотеки повинні вирішувати самі» [8].

У ЗМІ повідомлялося про те, що у 2015 р. експертна рада відібрала книги, які в роздріб у магазинах коштують дешевше, ніж у рамках програми для бібліотек за державний кошт. Так, рада погодила пропозицію із завищеними цінами для декількох видавництв: «Клуб сімейного дозвілля» із книжками: 1) А. Кокотюха «Справа отамана Зеленого»: в магазині – 36 грн., в рамках держпрограми – 63 грн.; 2) Л. Дашвар «На запах м'яса»: в магазині – 44 грн., в рамках держпрограми – 76 грн.; 3) Н. Доляк «Чорна дошка»: в магазині – 44 грн., в рамках держпрограми – 77 грн.; 4) В. Шкляр «Маруся»: в магазині – 44 грн., за програмою – 66 грн. Книжка «Українська поезія дітям», до якої увійшли твори начальника управління видавничої справи і преси Держкомтелерадіо, секретаря експертної комісії Держкомтелерадіо Олексія Кононенка, коштує в магазинах 38 грн., а для держави вона обійшлася у 56 грн. У виданні містяться вірші багатьох класиків: Тараса Шевченко, Івана Франка та декількох сучасників, серед яких – О. Кононенко. Директор видавничої групи «Фоліо» пояснив, що авторські права на вірші секретаря ради отримав задовго до того, коли О. Кононенко отримав керівну посаду в Держкомтелерадіо, тож не вбачає конфлікту інтересів у такій співпраці. Також по вдвічі завищеній ціні державі продає книги видавництво «Кліо». Журналісти «НГ» придбали книгу Є. Сверстюка «На полі чести.

Книга 1. Невже то я?» у приміщенні самого видавництва за 100 грн., однак Держкомтелерадіо підписав договір із «Клію» на закупівлі цієї книги по 227 грн. за один примірник. Директор даного видавництва Віра Соловйова пояснила, що така різниця в ціні виникла тому, що держава взяла на себе усі видавничі витрати: гонорар художнику – 15 тис. грн., гонорар упоряднику – 40 тис. грн. та 12 тис. грн. – доставка по бібліотеках. Тобто, держава оплатила усі витрати, тож друкуючи додатковий тираж, видавництво не платить жодні гонорари. Однак, навіть з усіма гонорарами книжка мала б коштувати на чверть дешевше, ніж держава її купила [4; 12].

Реагуючи на критику, 2015 р. Держкомтелерадіо розробив нову редакцію Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга». Як повідомив перший заступник голови Держкомтелерадіо Б. Червак, у Порядку були враховані всі пропозиції експертного середовища, видавців та громадських організацій [3]. Зокрема, до трьох було обмежено кількість пропозицій, які може подавати один видавець на один тематичний розділ. Крім обґрунтування суспільної необхідності видання, заявка видавництва має відтепер містити й макет або рукопис майбутнього видання, а також дані про проекти, реалізовані в минулому. Змінилися й принципи формування самої експертної ради, яка займається добором книг – нові правила повинні запобігти можливому конфлікту інтересів. Крім того, був удосконалений алгоритм визначення читацького попиту, з'явилися нові тематичні розділи (видання перекладів творів українських авторів іноземними мовами та видання військово-патріотичного спрямування), а до критеріїв добору додався ще один – задоволення інтересів соціально незахищених груп (малозабезпечені верстви населення, особи з особливими потребами тощо) [3; 13].

Однак, попри новації, проект переліку видань, передбачених до випуску за програмою «Українська книга» на 2016 р., який із зауваженнями було схвалено Колегією Держкомтелерадіо й опубліковано на сайті організації, також викликав чимало запитань. Так, викликав обурення той факт, що до переліку не потрапило багато переможців Всеукраїнського рейтингу «Книжка

року», президентської премії «Українська книжка року», а також конкурсу «Найкраща книга України», який проводить Держкомтелерадіо України. Із критикою запропонованого проекту переліку видань виступила й Рада директорів державних видавництв. Автори листа до Держкомтелерадіо нарікали, що до нього потрапили видавництва, які не реалізували жодного книжкового проекту, крім виданих за програмою «Українська книга». Натомість із 168 пропозицій державних видавництв до переліку увійшли лише 45. За словами письменниці, члена експертної ради при Держкомтелерадіо О. Забужко, хоча сама ідея державної підтримки книговидавництва – хороша, її реалізація перетворилась на хаос. «На мою думку, передусім мають бути чітко сформульовані вимоги до конкурсу – нині вони не прописані. Перше, про що я сказала – жодних книжок народних депутатів. ... Крім того, ...у нас на державні гроші публікуються комерційно успішні автори. ... Хоча ці кошти мають йти на «вдів і сиріт», на нішеві видання, на ті ділянки ринку, де треба заохочувати, стимулювати. Маю на увазі, наприклад, науково-популярну літературу для дітей. Зараз тут у нас прогалина. Нон-фікш, документалістика, представлення української спадщини. Все це – меценатські речі, які має підтримувати держава. ...Сьогодні у нас немає культури читання своєї класики, немає жанру біографії, есеїстики» [3].

В інтерв'ю заступник голови Держкомтелерадіо України Б. Червак, оцінюючи значення програми, відзначив, що «це українська – не російська, не англійська книга, тому пріоритет має надаватися українській книжці і україномовній книжці. ...Державні видавництва – це бренди, у них історія. Тому підтримка цих брендів – це підтримка української книги, української історії, української мови» [15]. Фахівець продовжив: «Наприклад, я категорично проти того, щоб Українська держава фінансувала твори письменників, які живуть у РФ і пишуть російською мовою. У попередні версії переліку не потрапили видання книжок, приурочених до 75-х роковин трагедії Бабиного Яру, книжка кримськотатарською мовою, книжки шрифтом Брайля. На мою думку, ці пропозиції мають увійти до програми. Є зауваження щодо видання творів Михайла Грушевського, Івана

Франка. Переконалий, що ми також маємо підтримати праці Інституту української мови НАНУ, зокрема словники. Крім того, я буду рекомендувати експертній раді вилучити з переліку маловідомі, сумнівні видавництва, які, крім як у межах програми «Українська книга», жодних книжок не видавали» [3].

Висновки. Основною причиною спаду книговидання в Україні в останні роки стало те, що не було створено належних соціально-економічних умов, які б сприяли формуванню помірних цін на книги та зробили б їх доступними широким верствам населення. За період незалежності України спостерігалася стагнація національної видавничої справи, її неспроможність виконувати власні функції, небажання влади фокусуватися на наявних проблемах галузі, розробити і, найголовніше, реалізувати стратегічний комплекс заходів, які б не тільки зупинили негативні тенденції, а й забезпечили швидке, динамічне, якісне та кількісне зростання випуску вітчизняної видавничої продукції, задоволення культурно-освітніх потреб суспільства, забезпечили захист національного інформаційного простору, конкурентоспроможність української книги на ринку. Державна видавнича програма «Українська книга», що діє з 2005 р. по сьогоднішній день, на думку фахівців, не змогла повною мірою виконати покладені на неї функції. Проблема у видавничій галузі України є більш глибокою та складною, зумовленою рядом причин, що потребують якнайшвидшого розв'язання: недосконалість інформаційного законодавства України; брак системних державно-управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стратегічних національних інтересів в інформаційній сфері; висока інформаційна залежність України від іноземних держав та медіа-структур; недостатній рівень державної підтримки галузі; порушення прав журналістів на доступ до інформації, адміністративний тиск та втручання власників ЗМІ в редакційну політику; надзвичайно високий рівень витрат на підготовку й виготовлення вітчизняної видавничої продукції, що робить її не конкурентоздатною і обмежує накладу та асортимент видань; нерівність учасників видавничого ринку; загальноекономічна криза, наслідком якої стало падіння купівельної спроможності населення; відсутність повноцінного інформаційного забезпечення випуску української

книги на внутрішньому книжковому ринку; скорочення й недостатнє фінансування бібліотек; відсутність всеукраїнської мережі книгрозповсюдження; скорочення кількості книгарень у розрізі територіально-адміністративного поділу; високі поштові й транспортні витрати; непомірно висока плата за комунальні послуги й оренду приміщень; зростання кредиторської заборгованості суб'єктів видавничої справи; невеликі обсяги іноземних інвестицій у видавничу галузь; навала невибагливого за змістом друкованого читива з-за кордону; наявність тіньового обігу книжкової продукції; поспішний продаж об'єктів видавничої сфери без урахування інтересів трудових колективів; нерозвинутість вітчизняного сегменту мережі Інтернет з продажу видавничої продукції тощо.

Список використаних джерел

1. Буряк С. Аналітичний огляд книговидавничої діяльності за підсумками 2015 року / Зведені адміністративні дані про випуск видавничої продукції. Видавнича справа. Державний комітет телебачення і радіомовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129144&cat_id=34099. – Назва з екрану.
2. Грет Г. Книгорозповсюдження в структурі книжкової справи України / Галина Грет // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн., бібліот. та інф. технол. – 2012. – Вип. 7. – С. 105–116. – Бібліогр.: 21 назва.
3. Гривінський Р. «Українська книга»-2016: як подолати хаос? / Роман Гривінський // «День», 29 березня 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnyua-ukrayinci-chytayte/ukrayinska-knyuga-2016-yak-podolaty-haos>. – Назва з екрану.
4. Держпрограма «Українська книга» платить за книжки на третину більше від ринкових цін. Сайт «Наші гроші», 15 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nashigroshi.org/2015/09/15/derzhprohrama-ukrajinska-knyha-platyt-za-knyzhky-natretynu-bilshe-vid-rynkovyh-tsin/>. – Назва з екрану.
5. Індутна К. І. Розвиток книговидавничої справи в Україні / К. І. Індутна // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 145–154. – Бібліогр.: 43 назви.
6. Мураховський А. Державне регулювання у сфері видавничої справи / Анатолій Мураховський // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 2. – С. 3–8. – Бібліогр.: 4 назви.

7. Мураховський А. Українське книговидання: радянська доба і сьогодення / Анатолій Мураховський // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 9. – С. 3–5. – Бібліогр.: 6 назв.

8. Павличко Д. Чому програма «Українська книга» – ганьба для книжкової галузі країни і як потрібно розвивати бібліотечну справу / Сайт Forbes. Україна. 13 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1403650-chomu-programa-ukrayinska-kniga-and8722-ganba-dlya-knizhkovoyi-galuzi-krayini>. – Назва з екрану.

9. Порядок реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга» (Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 28 листопада 2012 р. № 313) / Програма «Українська книга». Видавнича справа. Державний комітет телебачення і радіомовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99172&cat_id=34138. – Назва з екрану.

10. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми розвитку українського книговидавництва, книгорозповсюдження та перспективи підтримки книгочитання в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 19.11.2013 № 695-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/695-18>. – Назва з екрану.

11. Програма «Українська книга» / Сайт Barabooka [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/programa-ukrayins-ka-kniga/>. – Назва з екрану.

12. Програма «Українська книга» реалізовуватиметься у 2016 році за новими правилами – Держкомтелерадіо (29 січня 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/programa_ukrainska_kniga_realizovuvatimetsya_u_2016_rotsi_za_novimi_pravilami_derzhkomteleraudio/. – Назва з екрану.

13. У програми «Українська книга» нові зміни / Сайт ЛітАкцент. 6 жовтня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litacent.com/2015/10/06/u-prohramy-ukrajinska-knyha-novi-zminy/>. – Назва з екрану.

14. «Українська книга 2014», або Хто всі ці видавництва? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/ukrainska-kniga-2014-abo-xto-vsi-ci-vidavnictva>. – Назва з екрану.

15. Українська книга-2016, або Які видання претендують на державне фінансування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/ukrainska-kniga-2016-abo-yaki-vidannya-pretenduyut-na-derzhavne-finansuvannya>. – Назва з екрану.

16. Урізана програма «Українська книга» / Сайт «ПРО»: інформаційна агенція культурних індустрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/urizana-programa-ukrayinska-kniga>. – Назва з екрану.

References

1. Buryak S. Analitychnyy ohlyad knyhovydavnychoyi diyalnosti za pidsumkamy 2015 roku / Zvedeni administratyvni dani pro vypusk vydavnychoyi produktsiyi. Vydavnycha sprava. Derzhavnyy komitet telebachennya i radiomovlennya Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129144&cat_id=34099. – Назва з екрану.

2. Hret H. Knyhorozpovsyudzhennya v strukturі knyzhkovoyi spravy Ukrainy / Halyna Hret // Visnyk Lvivskoho un-tu. Seriya knyhozn., bibliot. ta inf. tekhnol. – 2012. – Vyp. 7. – S. 105–116. – Bibliohr.: 21 nazva.

3. Hryvinsky R. «Ukrayinska knyha»-2016: yak podolaty khaos? / Roman Hryvinsky // «Den», 29 bereznya 2016. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnya-ukrayinci-chytayte/ukrayinska-knyha-2016-yak-podolaty-haos>. – Назва з екрану.

4. Derzhprohrama «Ukrayinska knyha» platyt za knyzhky na tretynu bilshe vid rynkovykh tsin. Sayt «Nashi hroshi», 15 veresnya 2015 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nashigroshi.org/2015/09/15/derzhprohrama-ukrajinska-knyha-platyt-za-knyzhky-na-tretynu-bilshe-vid-rynkovykh-tsin/>. – Назва з екрану.

5. Indutna K. I. Rozvytok knyhovydavnychoyi spravy v Ukraini / K. I. Indutna // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2010. – № 2. – S. 145–154. – Bibliohr.: 43 nazvy.

6. Murakhovskyy A. Derzhavne rehulyuvannya u sferi vydavnychoyi spravy / Anatoliy Murakhovskyy // Visnyk Knyzhkovoyi palaty. – 2015. – № 2. – S. 3–8. – Bibliohr.: 4 nazvy.

7. Murakhovskyy A. Ukrayinske knyhovydannya: radyanska doba i sohodennya / Anatoliy Murakhovskyy // Visnyk Knyzhkovoyi palaty. – 2014. – № 9. – S. 3–5. – Bibliohr.: 6 nazv.

8. Pavlychko D. Chomu prohrama «Ukrayinska knyha» – hanba dlya knyzhkovoyi haluzi krayiny i yak potribno rozvyvaty bibliotechnu spravu / Sayt Forbes. Ukrayina. 13 zhovtnya 2015 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1403650-chomu-programa-ukrayinska-kniga-and8722-ganba-dlya-knizhkovoyi-galuzi-krayini>. – Назва з екрану.

9. Poryadok realizatsiyi byudzhetnoyi prohramy «Vypusk knyzhkovoyi produktsiyi za prohramoyu «Ukrayinska knyha» (Nakaz Derzhavnoho komitetu telebachennya i radiomovlennya Ukrainy vid

28 lystopada 2012 r. № 313) / Prohrama «Ukrayinska knyha». Vydavnycha sprava. Derzhavnyy komitet telebachennya i radiomovlennya Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99172&cat_id=34138. – Nazva z ekranu.

10. Pro Rekomendatsiyi parlamentskykh slukhan na temu: «Problemy rozvytku ukrayinskoho knyhovydavnytstva, knyhorozpovpsyudzhennya ta perspektyvy pidtrymky knyhochtannya v Ukrayini»: Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny vid 19.11.2013 № 695-VII [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/695-18>. – Nazva z ekranu.

11. Prohrama «Ukrayinska knyha» / Sayt Barabooka [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.barabooka.com.ua/programa-ukrayins-ka-kniga/>. – Nazva z ekranu.

12. Prohrama «Ukrayinska knyha» realizovuvatymetsya u 2016 rotsi za novymy pravylamy – Derzhkomteleradio (29 sichnya 2016) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/programa_ukrainska_kniga_realizovuvatimetsya_u_2016_rotsi_za_novimi_pravilami_derzhkomteleradio/. – Nazva z ekranu.

13. U prohramy «Ukrayinska knyha» novi zminy / Sayt LitAktsent. 6 zhovtnya 2015 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2015/10/06/u-prohramy-ukrajinska-knyha-novi-zminy/>. – Nazva z ekranu.

14. «Ukrayinska knyha 2014», abo Khto vsi tsi vydavnytstva? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.chytomo.com/news/ukrainska-kniga-2014-abo-xto-vsi-ci-vidavnictva>. – Nazva z ekranu.

15. Ukrayinska knyha-2016, abo Yaki vydannya pretenduyut na derzhavne finansuvannya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.chytomo.com/news/ukrainska-kniga-2016-abo-yaki-vidannya-pretenduyut-na-derzhavne-finansuvannya>. – Nazva z ekranu.

16. Urizana prohrama «Ukrayinska knyha» / Sayt «PRO»: informatsiyana ahentsiya kulturnykh industriy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://i-pro.kiev.ua/content/urizana-programa-ukrayinska-kniga>. – Nazva z ekranu.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: demuz_inna@ukr.net

Гордєєв Роман Валентинович, кандидат технічних наук, викладач кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Демуз Инна Александровна, доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: demuz_inna@ukr.net

Гордеев Роман Валентинович, кандидат технических наук, преподаватель кафедры документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

DATA ON AUTHOR

Demuz Inna O., Doctor of Historical Sciences, the Head of Document Science Department
State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University after»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, 30 Sukhomlynsky Street , 08401
e-mail: demuz_inna@ukr.net

Gordieiev Roman V., Candidate of Technical Sciences, faculty member of Document Science Department
State Higher Educational Establishment «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
Ukraine, Kyiv region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, 30 Sukhomlynskoho Street, 08401
